

Posudek na disertační práci

PhDr. Tomáš Vilímek

**Opozice v ČSSR a NDR po roce 1968: Srovnání cesty do opozice,
vzájemného vnímání a pohledů bezpečnostních orgánů**

FF UK, Praha 2009

Téma disertační práce, zvolené Tomášem Vilímkem, stojí na pomezí politologie a studia soudobých dějin. Jedná se o téma navýsost závažné i pro dnešní společnost, a to z několika důvodů. Zaprvé – v české politologické a historické produkci je problematice východoněmeckého disentu a metod práce bezpečnostních aparátů NDR dosud věnována nulová či minimální pozornost – a to přesto, že režimy SED a KSČ ve sledovaném období (1968-1989) si byly v mnohém velice podobné, a jsou odborníky řazeny do stejné kategorie ultrakonzervativních byrokratických „zamrzlých“ posttotalitních režimů. Zadruhé – Vilímek se ve své práci pokouší nikoli pouze o historicko-politologickou analýzu vývoje opozice ve sledovaném období, ale velice podstatnou součástí jeho bádání je snaha vykreslit psychologickou motivaci jednotlivců pro vstup na opoziční bázi v obou zemích – pokud je mi známo, i tato problematika je dosud v české produkci opomíjena. A konečně zatřetí, závěry a interpretace, ke kterým autor dochází, jsou v mnohé vypovídající také o stavu dnešní české společnosti a její schopnosti vyrovnávat se s dědictvím vlastní minulosti.

Práce je založena především na vysoce profesionálním zpracování informací z archivů bezpečnostních složek jak bývalé NDR, tak archivů v ČR. Dále autor čerpá z archivů a materiálů opozičních hnutí v obou zemích, cenné informace získal vedením celkem 24 rozhovorů s předními představiteli československého a východoněmeckého disentu, a v neposlední řadě vytěžením úctyhodného množství literatury jak povahy pramenné a dokumentární, tak historických a politologických prací a analýz. O kvalitní práci Tomáše Vilímka svědčí především precizně zpracovaný poznámkový aparát, jakož i vynikající jazyková a stylistická úroveň práce.

Práce je rozčleněna do šesti základních kapitol, z nichž každá je rozdělena do několika podkapitol. Stěžejní pracovní metodou autora je analytický a komparativní přístup, který vychází pochopitelně z důkladné znalosti historického vývoje opozice a metod bezpečnostních aparátů obou komparovaných zemí. Kolega Vilímek však nepředložil pouze historický výklad událostí. Naopak – jeho ambicí bylo především interpretovat zjištěné poznatky a vyvozovat z nich obecněji platné závěry. Za velice důležitou součást pracovního postupu považují využití metody Oral history, neboť autorovi se podařilo poznatky získané z rozhovorů s aktéry opozice velmi dobře zakomponovat do celého textu práce.

Autor si ve své práci postupně klade tři základní otázky:

- 1) co vedlo jedince k rozhodnutí angažovat se proti komunistickému režimu – hledá zde tedy především motivace jednání, a zdůrazňuje zde zejména vliv rodinného prostředí, z něhož potenciální oponent režimu pocházel.
- 2) jaká byla míra informovanosti představitelů čs. a východoněmeckého disentu o své činnosti a jaké kontakty mezi sebou udržovali.
- 3) zrcadlově - jaká byla míra informovanosti a vzájemné spolupráce bezpečnostních orgánů obou režimů o jednání opozice.

Za teoretickou část práce je možno označit kapitolu druhou, ve které se autor vyrovnává s problematikou typologie protirežimního jednání. Vychází zde zejm. z prací německých autorů.

Za nejpřínosnější považuji ve Vilímkově práci kapitolu třetí, v níž autor zkoumá předpoklady (podmínky), jež vedly občana komunistického režimu v NDR a ČSSR k zapojení do opozičních aktivit. Zde se autorovi podle mého názoru podařilo výborně skloubit poznatky vlastně ze všech vytěžených zdrojů, a docílit tak výborně vyargumentovaných, originálních a nejvíce přínosných interpretací a závěrů. Za nejvíce inspirující považuji právě pasáže, v nichž autor porovnává podobnosti a odlišnosti jednotlivých zkoumaných aspektů v obou zemích. Dochází tak např. k závěru, že požadavky opozičních hnutí v obou zemích byly až do konce 80. let poměrně umírněné, a že se jen postupně (a víceméně pod tlakem režimů) politizovaly. Nejvýrazněji projevil Tomáš Vilímek svou badatelskou invenci ve snaze zmapovat onu cestu občana k opozičnímu postoji vůči režimu – a zdařilo se mu tak (zejm. díky poznatkům získaným metodou Oral history) obohatit dosavadní teoretické poznatky o individuální rovinu tohoto jevu. Za stěžejní závěr je možno považovat konstatování, že pro jedincův přerod v opozičníka vůči režimu hrálo klíčovou roli zejm. rodinné prostředí, z něhož pocházel, a v němž se utvářely první vztahy vůči vládnoucímu režimu. Za velice zajímavé a v českém prostředí dosud vůbec nezkoumané považuji také snahu vykreslit psychologii disidentských skupin a komunit – zejm. pak roli evangelických církevních společenství v NDR. Jak T. Vilímek dobře ukazuje, evangelická církev v NDR samozřejmě nebyla zcela jednotná ve svých postojích vůči režimu. Setkáváme se tak zde s podobným fenoménem jako v českých zemích – církevní elity jak v NDR, tak v ČSSR se chovaly vůči režimu přinejmenším konformně či dokonce servilně, zatímco mnozí řadoví kněží a faráři obětavě pomáhali mnoha lidem, jež se ocitli v konfliktu s režimem.

Snad by se dalo polemizovat s Vilímkovým závěrem, v němž konstatuje, že bezpečnostní aparáty obou režimů nebyly schopny „vypořádat se s dobře myšlenou konstruktivní kritikou.“ Myslím, že na tyto režimy nelze aplikovat kritéria parlamentní demokracie, v níž jde o souboj argumentů. Sám autor konstatuje, že oba tyto režimy dokázaly reagovat spíše násilnými prostředky, a tudíž lze dovodit, že nemohly chápat logiku opozičních argumentů, protože jim prostě jakékoli jen trochu opoziční chování bylo protivné a z jejich pohledu nebezpečné.

Zajímavá je také analýza role tzv. mírového hnutí v aktivitách protikomunistické opozice – zatímco na příkladu NDR ukazuje T. Vilímek, že toto hnutí bylo občany NDR vnímáno velice

pozitivně kvůli válečné zkušenosti Německa, v Československu se toto hnutí nesetkalo s širším ohlasem veřejnosti.

Stejně tak mohou čtenáře zaujmout Vilímkovy závěry, týkající se vztahu východoněmecké a československé opozice. Ze srovnání přístupu jednotlivých disentů k partnerům na druhé straně Krušných hor vychází čs. opozice jako ta, kterou aktivity jejích kolegů v NDR příliš nezajímaly, příliš se jimi neinspirovala, natož aby od nich některé metody boje přímo přebírala. Dokonce byla – jak ukazuje T. Vilímk – často poznamenána i určitými předsudky vůči východním Němcům obecně. Nelze si v této souvislosti nevzpomenout na nevrle, posměšné či pohrdavé pohledy českých obyvatel kempinkových přívěsů a stanů vůči turistům z NDR. V tomto kontextu je vlastně ještě zajímavější další Vilímkův závěr, že totiž také československá Státní bezpečnost byla mnohem pasivnější při vyhledávání informací o činnosti opozice v NDR, než tomu bylo ve srovnání se silným zájmem východoněmecké politické policie o aktivity disentu československého.

Při celkovém hodnocení práce by se snad dalo kolegovi Vilímkovi vytknout, že práce by mohla mít poněkud více propracovanou teoretickou část. Autor posudku je si však při této výtce z vlastní zkušenosti vědom toho, že v práci, jež se pokouší vyvozovat politologické analýzy z obrovského množství konkrétních historických poznatků, je teoretická část vždy jistým problémem, neboť vlastně celá taková práce je snahou o teoretické zpracování takových faktů. Nicméně je možno konstatovat, že základní tři otázky, uvedené v úvodu práce, se autorovi podařilo dostatečně solidně zodpovědět.

Z výše uvedených důvodů považuji práci dr. Tomáše Vilímka za vynikající přínos k poznání (v českém prostředí dosud opravdu málo probádaného tématu, přeji mu, aby v takovém badání i nadále pokračoval a práci velice rád doporučil k obhajobě.

V Praze, dne 23.3. 2009

PhDr. Jan Bureš, Ph.D.

Ústav politologie FFUK

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Oddělení vědy
Praha 1, nám. J. Palacha, 116 38